

सरकारी दवाखान्यातील

औषधांच्या तुटवड्यावर औषध आहे!

सरकारी दवाखान्यातील औषधांचा तुटवडा

सरकारी आरोग्य केंद्रात गेल्यावर निदान औषधोपचार तरी व्यवस्थित मिळावा अशी रुग्णांचीही अपेक्षा असते. परंतु महाराष्ट्रातील सरकारी आरोग्य केंद्रे सध्या रुग्णांची ही अपेक्षा पूर्ण करण्यात असमर्थ ठरत आहेत. औषधांचा तुटवडा ही मोजक्या आरोग्य केंद्रातील समस्या नसून राज्यभर सर्वच सरकारी आरोग्य केंद्रांना ही समस्या सातत्याने भेडसावत आहे. राष्ट्रीय ग्रामीण आरोग्य अभियान व त्या अंतर्गत लोकाधारित देखरेख प्रक्रियेला आता ७ वर्षे होत आली तरीही राज्यातील औषधांच्या परिस्थितीत फारशी सुधारणा झालेली नाही. लोकाधारित देखरेख प्रक्रियेमार्फत विविध जनसुनवाईच्या माध्यमातून ही औषधांची समस्या वेळोवेळी मांडण्यात आली आहे. परंतु औषधांच्या कमतरतेची समस्या सुटलेली नाही. त्यामुळे सामान्य जनतेची मात्र फार मोठ्या प्रमाणावर परवड होत आहे. इतर लहान मोठ्या अभ्यासातूनही औषधांच्या कमतरतेची चिंताजनक परिस्थिती पुढे आली आहे.

औषधांच्या कमतरतेचा थोडा खोलात जाऊन विचार केला असता लक्षात येते की, या मागील दोन महत्त्वाची कारणे म्हणजे,

१. अपुरे बजेट

२. आणि सदोष औषध खरेदी व वितरण प्रक्रिया

औषधांची कमतरता म्हटले की बन्याचदा अपुन्या बजेटकडे बोट दाखवले जाते. परंतु महाराष्ट्रातील औषधांच्या कमतरतेची समस्या ही केवळ अपुन्या बजेटशी निगडित नसून सध्याची औषध खरेदी पद्धती व वितरण व्यवस्थेतील मूलभूत त्रुटीही या समस्येस कारणीभूत आहेत. सध्याची ही पद्धती एकूणच गुंतागुंतीची असून त्यात गरजेनुसार औषधांचा पुरवठा नसणे, प्रक्रियेवरील देखरेख व नियंत्रणाचा अभाव, खरेदी व वितरणासाठी स्वतंत्र खरेदी विभागाचा व प्रशिक्षित कर्मचाऱ्यांचा अभाव, तसेच औषधांच्या यादीतील उणिवा, उत्पादकांचे पैसे देण्यास उशीर, या सारखे अनेक दोष या पद्धतीत असल्याचे दिसून येते.

उपाययोजना

औषधांच्या खरेदी वितरण प्रक्रियेतील या त्रुटी पाहता, खरेदी व वितरण पद्धतीत आमूलाग्र बदल केल्याशिवाय औषधांची समस्या सुटणार नाही हे स्पष्ट होते.

औषध खरेदी व वितरणासाठी तमिळनाडू मॉडेल देश-परदेशातून नावाजले जात आहे. तमिळनाडू मॉडेल राबवल्यामुळे तेथील औषधांच्या उपलब्धतेत सुधारणा झाली आहे. तसेच खरेदी प्रक्रियेत पारदर्शकता आणण्यातही ही कार्यपद्धती यशस्वी ठरली आहे. कारण तमिळनाडू मॉडेल केवळ व्यवस्थात्मक बाबतीत उजवी नसून तिथे औषधांचे दरही कमी आहेत.

महाराष्ट्र व तमिळनाडू सरकारचा औषधांवरील दरडोई खर्च जवळपास सारखाच म्हणजे सुमारे २८ रुपये आहे परंतु याच बजेटमध्ये तमिळनाडूमध्ये सर्व सरकारी दवाखान्यात सर्व रुग्णांना पूर्णपणे मोफत औषधे मिळत आहेत तर महाराष्ट्रात मात्र आरोग्य केंद्रांना औषधांची कमतरता भासते आहे. तमिळनाडूमध्ये सुमारे ४५० औषधांची यादी आहे, तर महाराष्ट्रात १८०० औषधांची! तमिळनाडू मॉडेलनुसार, आरोग्य केंद्रांना गरजेनुसारच औषधांचे वाटप केले जाते. प्राथमिक आरोग्य केंद्राला १ लाख २० रु.चे पासबुक दिले जाते व एवढ्या रकमेपर्यंत जी औषधे ज्या प्रमाणात त्या त्या केंद्राला लागतील तशी दिली जातात. औषधांची संख्या,

किंमत, वितरकाचे नाव तसेच गुणवत्ता चाचणीचे अहवाल यासारखी माहिती संकेत स्थळावर दिली जाते ज्यामुळे प्रक्रियेत पारदर्शकता येते.

गेली १५ वर्षे कार्यरत असलेले हे मॉडेल केरळमध्येही यशस्वी ठरले आहे. अन्य राज्यदेखील या मॉडेलचे अनुकरण करीत आहेत. राज्यातील औषधांची उपलब्धता सुधारण्याच्या दृष्टीने तमिळनाडू मॉडेलमध्ये (गरज असल्यास) काही थोडे बदल करून महाराष्ट्रात राबवले पाहिजे. पण तरीही महाराष्ट्रातील सध्याच्या खरेदी व वितरण पद्धतीत निदान खालील सुधारणा तरी करायला हव्यात-

● औषध खरेदी प्रक्रियेवरील नियंत्रणासाठी

- १) औषध खरेदी प्रक्रियेवरील नियंत्रणासाठी **State Monitoring Committee** नेमण्यात यावी. या समितीत सार्वजनिक आरोग्य क्षेत्रातील तज्ज्ञ तसेच लोकप्रतिनिधीचा समावेश असावा. जिल्हा पातळीवर **District Monitoring Committee** कार्यरत आहेत. या समित्यांनी जिल्हापातळीवरील औषध खरेदीवर देखरेख ठेवावी तसेच वेळोवेळी आढावा घ्यावा.
- २) संगणकाढ्वारे आरोग्य केंद्र आणि जिल्हा व राज्य पातळीवरील औषध खरेदी विभाग जोडण्यात यावा ज्यामुळे औषधांच्या साठ्याच्या पातळीवर लक्ष व नियंत्रण ठेवणे सहज शक्य होईल.
- ३) स्थानिक पातळीवरून होणारी औषध खरेदी व रुग्ण कल्याण समितीचा निधी या दोहोंची नोंद ठेवणे गरजेचे आहे. त्याचप्रमाणे दोन्ही बाबींवर देखरेख ठेवणे आवश्यक आहे.

● पारदर्शकता येण्यासाठी

- ४) संकेत स्थळावर इ-निविदा तसेच निविदांची फलनिष्पत्ती म्हणजेच मूल्यांकनाचे अहवाल, औषधाचे नाव, दर व निवड झालेल्या उत्पादकाचे/पुरवठादाराचे नाव प्रसिद्ध करण्यात यावे.
- ५) त्या त्या आरोग्य केंद्रातील उपलब्ध साठ्याचे प्रमाण, तसेच खरेदी आदेशात (पी.ओ.) नमूद केलेली औषधांची संख्या प्रत्यक्ष पुरवठा झालेल्या औषधांची नावे व संख्या, उत्पादकाचे/पुरवठादाराचे नाव याचीही माहिती अधिकृत संकेत स्थळावर जनतेसाठी खुली हवी.
- ६) औषध खरेदी प्रक्रियेबाबत **मार्गदर्शक पुस्तिका** तयार करण्यात यावी.

● औषधांची सुधारीत यादी

- ७) आवश्यकता नसलेली महागडी औषधे वगळून केवळ आवश्यक औषधांची सुधारीत यादी तयार करणे व ही यादी बनविताना आजारानुसार कोणत्या औषधांची गरज आहे हे लक्षात घेणे गरजेचे आहे. प्रत्येक केंद्रासाठी वेगळी यादी बनवायला हवी व त्या आरोग्य केंद्रात ही यादी उपलब्ध हवी.

● औषधांचा दर्जा राखण्यासाठी

- ८) आरोग्य केंद्रातील औषधांचे नमुने नियमितपणे तपासण्याची व्यवस्था हवी. औषधांच्या दर्जाची तपासणी काटेकोरपणे होण्यासाठी तरतुदी करण्यात याव्यात.

● मागणीनुसार पुरवठा

- ९) कोणत्या व किती प्रमाणात औषधांची आवश्यकता आहे याचा आढावा घेऊन त्यानुसार आरोग्य केंद्रांना औषधांचा पुरवठा करण्यात यावा.

● बिले चुकूती करणे

- १०) औषध उत्पादकांना/पुरवठादारांना बिलाचे पैसे वेळेवर देण्यात यावे.

● प्रशिक्षित कर्मचाऱ्यांची नेमणूक

- ११) औषध खरेदी व वितरण हा तांत्रिक विषय असल्यामुळे तसेच या विभागातील कामाचा आवाका पाहता, या विभागासाठी प्रशिक्षित व पुरेशा प्रमाणात कर्मचारी नेमके गरजेचे आहे.

● बजेटमध्ये वाढ

- १२) सध्या राज्याचे एकूण आरोग्यावरील बजेटपैकी केवळ ११ टक्के बजेट औषधासाठी आहे. त्यात दुपटीने वाढ करण्याची आवश्यकता आहे. तसेच औषधांवरील बजेटचे नियोजनही योग्य प्रकारे करण्याची आवश्यकता आहे.

